

І С Т И Н И

ВОЛЬТЕР

КАНДІД

Філософська повість

Харків
«ФОЛІО»
2017

Розділ перший

ЯК ВИХОВАЛИ КАНДІДА В ПРЕКРАСНОМУ ЗАМКУ І ЯК ЙОГО ЗВІДТИ ВИГНАЛИ

Жив у Вестфалії, в замку барона Тундер-тен-Тронка, юнак, якого природа обдарувала найлагіднішою вдачею. Вся душа світилася в нього на обличчі. Він досить тверезо дивився на світ і мав простий розум; тому-то, гадаю, і звали його Кандідом¹. Старі замкові слуги мали підозру, що він син сестри барона та одного доброго й чесного шляхтича-сусіда, за якого ця панна ніяк не хотіла віддатися, бо він міг довести лише сімдесят одно шляхетне покоління, а решта його генеалогічного дерева загинула від руїнницької сили часу.

Барон був одним з наймогутніших володарів у Вестфалії, — в його замку були двері й вікна. Велика зала була навіть оздоблена шпалерами. Всі собаки його чорного двору в разі потреби ставали його мисливською зграєю; його конюхи були й псярями; сільський панотець був його двірським капеланом. Усі вони звали його монсеньйором і сміялися, коли він розповідав небилиці.

Баронеса важила майже 350 фунтів і через те зажила великої пошани. Вона дбала про честь дому з гідністю, яка ще більше надавала їй ваги. Її донька Кунігунда, сімнадцяти

років, була рожева, свіжа, огрядна і спокуслива. Син барона здавався цілком гідним свого батька. Вихователь Панглос² був оракулом дому, і малий Кандід слухав його лекції з повним довір'ям, властивим вікові і вдачі. Панглос викладав метафізико-теолого-космолого-нігологію³. Він прегарно доводив, що немає чину без причини⁴ і що в цьому найкращому з можливих світів замок вельможного барона є найкращий із замків, а вельможна пані — найкраща з усіх можливих баронес.

— Доведено, — говорив він, — що речі не можуть бути інакшими⁵; а як усе на світі створено для мети, то неодмінно для найкращої. От, уважайте, носи створено для окулярів⁶; і тому ми носимо окуляри. Ноги, очевидно, призначено для того, щоб їх обувати, і от ми носимо черевики. Каміння існує, щоб його тесати і будувати замки, і от наш ясно-вельможний пан має найкращий замок; найбільший барон провінції повинен мати і найкращу господу. Свині, нарешті, існують для того, щоб їх їсти, і ми справді їмо свинину цілий рік. Отже, той, хто каже, що все на світі добре, говорить дурниці; треба казати, що все є найкраще.

Кандід уважно слухав і безоглядно вірив; він-бо й справді вважав панну Кунігунду на диво прекрасною, хоч ніколи не мав сміливості сказати їй про те. Він гадав, що після щастя народитися бароном Тундер-тен-Тронком другий ступінь щастя — бути панною Кунігундою, третій — бачити її щодня, а четвертий — слухати вчителя Панглоса, найбільшого філософа провінції, а значить, і всього світу.

Одного разу Кунігунда, гуляючи біля замку в невеличкому гаю, що звався парком, побачила в куцах доктора Панглоса, який давав урок експериментальної фізики покоївці її матері, маленькій брюнетці, дуже гарненькій і дуже

слухняній. Панна Кунігунда мала великий нахил до науки; затамувавши подих, спостерігала вона раз у раз поновлювані дослідні спроби, що їх свідком стала; вона виразно побачила достатню підставу доктора, наслідки й причини і відійшла схвильована, замислена, сповнена жадобою знання, гадаючи, що могла б стати достатньою підставою молодому Кандідові, а він би міг бути тим самим для неї.

Повертаючись до замку, вона зустріла Кандіда і почервоніла; Кандід почервонів так само. Вона тремтячим голо-
сом привіталася з ним; Кандід відповів їй, сам не тямлячи що. Назавтра по обіді, коли вставали з-за столу, Кунігунда й Кандід опинилися за ширмою. Кунігунда впустила хусточку, Кандід підняв її; вона невинно взяла його за руку, юнак невинно поцілував молодій панночці руку — жваво, чуло, з надзвичайною ніжністю. Їхні уста зустрілись, очі їм запалали, коліна затремтіли, руки заблудились. Пан барон Тундер-тен-Тронк проходив повз ширму і, побачивши таку причину і такий наслідок, вигнав Кандіда із замку важкими штовханами ногою в зад. Кунігунда зомліла, а коли прийшла до свідомості, пані баронеса надавала їй по щоках; і був жах у найкращому і найприємнішому із можливих замків.

Розділ другий

ЩО СТАЛОСЯ З КАНДІДОМ У БОЛГАР

Вигнаний із земного раю, Кандід довго йшов, не знаючи куди, і плакав, то зводячи очі до неба, то раз у раз обертаючи їх до найпрекраснішого із замків, де жила найпрекрасніша з молодих баронес. Ліг він не вечерявши, серед поля між

двома борознами; падав великий лапатий сніг. На другий день, задубілий з холоду, Кандід ледве дістався до сусіднього міста, що звалося Вальдбергофтрарбкдікдорф⁷, без шеляга грошей, умираючи з голоду і втоми. Він сумно спинився біля дверей якогось шинку. Там його побачили двоє людей, одягнутих у блакитне⁸.

— Товаришу, — сказав один, — от гарний юнак, та й зростом підходить⁹.

Вони підійшли до Кандіда і дуже ввічливо запросили його пообідати.

— Панове, — відповів їм Кандід з чарівною скромністю, — ви робите мені велику честь, але я не маю чим сплатити за обід.

— О, добродію, — сказав один із блакитних, — особи вашого зросту і вашого вигляду ніколи нічого не платять. Адже ваш зріст — п'ять футів і п'ять дюймів?

— Так, панове, це мій зріст, — відповів Кандід, уклоняючись.

— То сідайте, добродію, до столу. Ми не тільки заплатимо за вас, але й не дозволимо ніколи, щоб такій людині, як ви, бракувало грошей; люди на те й створені, щоб одне одному допомагати.

— Маєте рацію, — сказав Кандід, — те саме говорив мені завжди й Панглос; та я й сам добре бачу, що все йде якнайкраще.

Йому запропонували кілька екю; він їх узяв і хотів сплатити свою частку, але йому не дозволили, — і всі сіли до столу.

— Чи щиро ви любите?..

— О, так! — відповів Кандід. — Я щиро люблю Кунігунду.

— Ні, — сказав один із добродіїв, — ми вас питаємо, чи щиро ви любите болгарського короля?

— Анітрохи, — відповів той, — таж я ніколи його і не бачив.

— Хіба? Це — наймилостивіший із усіх королів, і нам годиться випити за його здоров'я.

— О, залюбки, панове.

І він випив.

— Цього досить, — сказали йому, — віднині ви — опора, підмога, оборонець, герой болгар. Доля ваша вирішена, і слава ваша забезпечена.

Йому зараз же набили на ноги кайдани і погнали до полку. Там його змусили повертатись праворуч, ліворуч, виймати шомпол, вставляти шомпол, цілитись, стріляти, марширувати швидким кроком і дали йому тридцять ударів палицею. Назавтра він робив вправи вже не так погано і дістав тільки двадцять ударів; ще через день йому дано тільки десять, і товариші дивились на нього, мов на диво.

Геть спантеличений, Кандід ніяк не міг зрозуміти, як саме він став героєм. Одного весняного дня він надумався піти погуляти, гадаючи, що то є виключне право людського роду, як і інших тварин, користуватись ногами з власної уподоби. Не пройшов він і двох льє, як четверо інших героїв, по шість футів на зріст, наздогнали його, зв'язали і кинули до в'язниці. На суді його спитали, що він вважає за краще: чи бути прогнаним крізь стрій тридцять шість разів, чи дістати одразу дванадцять свинцевих куль у лоб. Даремно він говорив, що воля людська свободна і що він не хотів би ні того, ні другого, — все одно: треба було вибирати. Силою Божого дару, що зветься *свободою*, він вибрав тридцять шість разів пройти крізь стрій і витримав дві такі прохідки. В полку було дві тисячі солдат. Це дало йому чотири тисячі шомполів, що від потилиці до заду оголили йому м'язи і нерви.